

П. Р. Кошман (Мазыр, Беларусь)
**НАЦЫЯНАЛЬНЫ ВОБРАЗ СВЕТУ
Ў АЎТАРСКАЙ ВЕРСИ АНДРЭЯ ФЕДАРЭНКІ**

Павышаную ўвагу мастацтва слова да тых адзнак рэчаіснасці, якія сведчаць аб беларускай самабытнасці, можна лічыць адной з вызначальных характарыстык айчыннай літаратурнай традыцыі. Дзякуючы творчай працы многіх пакаленняў беларускіх пісьменнікаў, у свой час была выкрышталізавана большасць тых катэгорый, з якіх складаецца сённяшняе прадстаўленне аб беларускасці ў нашым грамадстве. Аднак працэс выяўлення нацыянальнага вобраза свету вызначаецца няспыннасцю, патрабуе пастаяннага абнаўлення, у якім важны ўдзел прымае і сучасная літаратура. Таму творчасць яе прадстаўнікоў бачыцца важным матэрыялам для вызначэння тэндэнцый апошніх гадоў у сферы нацыянальнага светаўспрымання, а таксама даследавання характару іх спалучэння з класічным вопытам.

У рамках пастаўленай праблемы выбар прозы А. Федарэнкі ў якасці прадмета даследавання не з’яўляецца выпадковым. Асоба пісьменніка, акрамя значнага колькаснага ўнёску ў сучасную літаратуру, прыцягвае ўвагу тым глыбокім пранікненнем ў беларускую рэчаіснасць, якое складае аснову нацыянальнай літаратурнай традыцыі. Прынамсі, гэтая рыса творчага спасціжэння свету стала падставай для даследчыка М. Тычыны сцвярджаць, “што Андрэй Федарэнка натуральным чынам увайшоў у шэраг беларускіх класікаў” [1]. Разам з тым знакавыя для нацыянальнай мастацкай свядомасці тэмы вёскі і горада, мовы, беларускай ідэнтычнасці і менталітэту цесна звязаліся ў прозе А. Федарэнкі з актуаліямі сённяшняга дня. Прапанаваная аўтарам ідэйна-эстэтычная версія класічных атрыбутаў нацыянальнага вобраза свету дае магчымаць разгледзець яго творы ў святле праблемы ўзаемадзеяння традыцыйнага і наватарскага, калектыўнага досведу і індывідуальнага творчага мыслення.

Прыналежнасць прозы А. Федарэнкі да класічных традыцый пацвярджае і манера аўтарскага пісьма – рэалістычнага наратыву, напоўненага псіхалагічнымі рэфлексіямі героя, у якім угадваецца alter ego пісьменніка, і хрэстаматыйны набор вобразаў, якім акрэсліваецца тэматычны дыяпазон найбольш значных яго твораў. Аднак прысутнасць традыцыі ў творах А. Федарэнкі азначае не столькі яе працяг, колькі імкненне аўтара, зыходзячы са свайго вопыту і светабачання, даць уласную ацэнку тым уяўленням, якія здаўна прыжыліся ў беларускай літаратуры. Адштурхоўваючыся ад нацыянальнага літаратурнага канону, проза А. Федарэнкі ўключаецца ў своеасаблівы дыялог з класікай аб сутнасных характарыстыках беларускага быцця.

Творы А. Федарэнкі канстатуюць сітуацыю разрыву паміж ідэальным уяўленнем нацыянальнага свету і яго рэальным існаваннем. Іх галоўны герой звычайна валодае тымі ведамі і перакананнямі, каштоўнасць якіх пацвярджаецца ў літаратурнай традыцыі, але не заўсёды ў беларускай рэчаіснасці. Пісьменнік уважліва адносіцца да аналізу фактаў такога несупадзення, раскрывае іх як праблему, якая вызначае сучасны стан беларускай супольнасці. У аўтарскай канцэпцыі свету дысананс ідэалаў, сфарміраваных мастацтвам, і рэалій жыцця паўстае вызначальнай характарыстыкай быцця беларусаў. Яе доказная база будзе ў творах А. Федарэнкі праз выяўленне той сітуацыі, калі канцэптуальныя элементы класічнай рэпрэзентацыі беларушчыны ўступаюць у канфлікт з сучаснай праўдай жыцця.

“Праўды вельмі хачу” [2, с. 117], – заяўляе адзін з герояў А. Федарэнкі, Антон Васкевіч, асэнсоўваючы тое, чым яго светапогляд адрозніваецца ад іншых. Да гэтай высновы персанаж прыходзіць пасля доўгіх пакутніцкіх разважанняў аб сваім лёсе студэнта, выгнанага са сталічнага ўніверсітэта, і пасля таго, як яго рамантычны нацыянальны пафас разбіваецца аб вясковую паўсядзённасць. Выказванне Васкевіча, героя ментальна вельмі блізкага пісьменніку, накіравана супраць штампаў, у тым ліку і мастацкіх. Уводзячы ў сюжэт твораў тэму літаратуры, А. Федарэнка таксама галоўным паказчыкам яе вартасці бачыць здольнасць данесці да чытача той вобраз свету, які будзе прадстаўляць максімальна актуальную версію рэчаіснасці. Тым самым пісьменнік дэ-факта пацвярджае ўласную прыналежнасць да беларускай літаратурнай традыцыі, у якой каштоўнасць праўды з’яўляецца адным з базавых элементаў мастацкай нацыянальнай свядомасці. Але парадокс у тым, што аўтарская прыхільнасць да праўды канфліктуе з ацэнкай іншых базісных нацыянальных вобразаў, да гэтага распрацаваных у літаратуры.

Найперш, А. Федарэнка паказвае значна завышаным уяўленне аб мастацтве слова як сферы духоўнага жыцця беларускай нацыі. У яго рамане “Рэвізія” і апавесці “Ланцуг” вобразы пісьменнікаў паўстаюць людзьмі, звычайнымі настолькі, што можна нават гаварыць аб іх рэальных прататыпах. Адлюстроўваючы літаратурнае і калялітаратурнае жыццё канца 80-х гадоў XX ст., А. Федарэнка пазбаўляе яго адчування сакральнасці, раскрывае схільнасць прадстаўнікоў творчага асяроддзя да высвятлення асабістых

адносін, выказвання прафесійных крыўдаў, зайздрасці. Разрозненая і малаколькасная пісьменніцкая супольнасць не валодае той сілай, якая дазволіла б літаратуры мець адчувальны ўплыў над калектыўнай свядомасцю беларускага народа. Сумная іронія з гэтай нагоды гучыць у рамане "Рэвізія", калі паэт Ведрыч звяртаецца да прысутных на літаратурным вечары са словамі: "Усе ў зборы? Ну, а цяпер сюды не хапае адной невялікай бомбы. І скончылі б з гэтай няшчаснай Беларуссю за хвіліну" [2, с. 281].

Пісьменнік павінен быць гатовым да таго, каб быць самотным і нават непачытаным. Яшчэ на пачатку свайго творчага шляху ў кнізе "Смута" А. Федарэнка змясціў прадмову і пасляслоўе "Да магчымага чытача", падкрэсліваючы тое, што літаратура ўяўляе найперш творчую рэфлексію асобы. Складанасць місіі беларускага пісьменніка ў тым, што ён не можа цалкам заглыбіцца ў свой асабісты свет, бо мае ўскладзены на яго традыцыйны грамадзянскі абавязак па фарміраванні нацыянальнай свядомасці. Проза А. Федарэнкі таксама мае прыклады твораў (аповесць "Шчарбаты талер"), якія знаходзяцца ў рэчышчы выхавання нацыянальнай годнасці. Аднак найчасцей актуалізацыя нацыянальнага пачуцця сродкамі мастацкай выразнасці дасягаецца аўтарам праз канстатацыю фактаў глыбокай абыякавасці беларускага народа да таго кола пытанняў, якім звычайна вызначаецца патрыятычны змест беларускай літаратуры.

Разрыў паміж нацыянальнай тэорыяй, увасобленай у літаратурнай традыцыі, і практыкай беларускага жыцця ўтварае асноўны канфлікт аповесці А. Федарэнкі "Вёска". Спрабуючы спасцігнуць ментальную сутнасць беларускага народа, пісьменнік згодна з нацыянальным літаратурным канонам звяртаецца да тэмы вясковай рэчаіснасці. Герой аповесці Антон Васкевіч у пэўнай ступені нагадвае коласаўскага Андрэя Лабановіча. Абодва маладыя, разумныя, прасякнутыя нацыянальнай ідэяй, але жывуць у розны час і па-рознаму асэнсоўваюць характар і побыт вяскоўцаў. У адрозненне ад свайго ідэалізаванага літаратурнага папярэдніка, знаходжанне Васкевіча ў вёсцы вымушанае. Ён з дзяцінства ведае ўклад жыцця аднавяскоўцаў і без ілюзій ацэньвае іх. Тая беларуская вёска, якую бачыць герой А. Федарэнкі, увасабляе не чысціню нацыянальнай душы, а тыповую беларускую правінцыю, населеную людзьмі, якія жывуць сваімі зямнымі клопатамі і прызнаюць найперш тое, што мае практычны сэнс.

Літаратура, кнігі, мова прадстаўляюць якраз тое, што не адносіцца да каштоўнасцей гэтага беларускага свету. Неадпаведнасць паміж нацыянальнымі ідэаламі і вясковымі рэаліямі асабліва выразна паўстае ў ацэнцы статусу беларускай мовы. Васкевіч лічыць, што менавіта з-за беларускамоўнай прынцыповасці яго адлічылі з універсітэта, і нават першы час з самалюбаваннем бачыць у сабе героя, які пакутуе за нацыянальную ідэю. Але ў вачах аднавяскоўцаў родная мова не валодае значымым статусам, яна – "Абы-якая, ні польская, ні конская!" [2, с. 43]. Нават родная маці не верыць, што з-за мовы – такой неістотнай прычыны – сына маглі выгнаць з універсітэта. І яна з жалем ушчувае сына, што ён не такі, як усе, папракае: "Нашто ты *так* гаварыў?... Хіба ты не ўмеў як *трэба*?" [2, с. 18].

Зайздросныя, уважлівыя да чужых памылак, зацятыя ў сваім штодзённым існаванні, вяскоўцы прытрымліваюцца тых поглядаў, якія добра правяраны гістарычным часам: трэба быць як усе, не высоўвацца, слухаць начальства і дбаць пра сваё. У рамане "Нічыё" А. Федарэнка асэнсоўвае гістарычныя прычыны фарміравання ў беларусаў такога погляду на жыццё. Асвятляючы падзеі Слуцкага паўстання, якім адводзіцца значнае месца ў нацыянальнай гісторыі, пісьменнік паказвае яго асуджанасць на паражэнне па прычыне знешніх, але найперш унутраных фактараў. Хаця моцныя суседзі не былі зацікаўлены ў стварэнні беларускай дзяржавы, але галоўную праблему беларускага руху аўтар тлумачыць яго разнароднасцю, адсутнасцю адзінства ў мэтах паўстання. Дадзеная падзея беларускай гісторыі становіцца для А. Федарэнкі падставай

для таго, каб пераасэнсаваць тэзісы як пра яе абсалютную гераічнасць, так і пра яе залежнасць ад знешніх сіл.

Такім чынам, прадстаўленая ў прозе А. Федарэнкі версія нацыянальнага вобраза свету грунтуецца на выяўленні тых кропак беларускага жыцця, у якіх судакранаецца ідэальнае і паўсядзённае. Глыбокі аўтарскі аналіз праблемы іх узаемапранікнення скіраваны на спасціжэнне адметнасці беларускага быцця, пошук той каштоўнаснай асновы, якая вызначае яго адзінства.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Тычына, М. Андрэй Федарэнка ўвайшоў у шэраг беларускіх класікаў [Электронны рэсурс] / М. Тычына. – Рэжым доступу: <http://budzma.by/news/mikhas-tychyna-andrey-fyedarenka-wvayshow-u-sherah-byelaruskikh-klasikaw.html>. – Дата доступу: 15.09.2017.

2. Федарэнка, А. М. Нічыё : аповесці, раман / Андрэй Федарэнка. – Мінск : Маст. літ., 2009. – 430 с.